

KRZYSZTOF GLUZIŃSKI

Dział Przechowywania i Udostępniania Zbiorów ZNiO

ZWRÓCONE – ZATRZYMANE. FRAGMENT OPISU

Sprawa zbiorów i kolekcji lwowskiego Ossolineum, przewiezionych do Wrocławia w lipcu 1946 i marcu 1947 roku, jest Polakom znana. Niemniej warto raz jeszcze przypomnieć, że w bibliotecznym „darze” sowieckiej Ukrainy dla Polski znalazło się ok. 121 000 zinwentaryzowanych dzieł zwartych XIX–XX wieku w ok. 147 000 woluminów oraz ok. 10 000 woluminów zbiorów niezinventaryzowanych, co stanowiło odpowiednio ok. 68% i 4% zasobu lwowskiego. W latach wojny zbiory zostały znacznie powiększone m.in. o dary, depozyty i obiekty z wielu bibliotek pozostawionych bez opieki w samym mieście Lwowie i jego okolicach¹.

Gdy w latach 1946–1948 przystąpiono do organizowania tego zbioru we Wrocławiu, jedną z kluczowych decyzji, którą wówczas podjęto, było zachowanie lwowskiego numeru inwentarza (oryginalnej, lwowskiej sygnatury) jako znaku identyfikującego daną książkę w organizowanej od nowa Bibliotece Ossolineum. Zgodnie z tym założeniem wszystkie zwrócone „nowe druki” i czasopisma zostały skatalogowane pod sygnaturami nadanymi we Lwowie i ustawione w magazynach według lwowskiej reguły *numerus curens*.

Fakt, iż w pionierskich latach zdecydowano o pozostawieniu lwowskiego systemu identyfikowania druków, umacniał powszechne przekonanie, że Biblioteka we Wrocławiu nie jest instytucją powołaną od nowa, ale jest kontynuacją Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, założonego w 1817 roku i przeniesionego z utraconego na rzecz Sowietów polskiego Lwowa na Ziemię Odzyskane – do polskiego Wrocławia.

Wracając do procedur ewidencjonowania tych druków, trzeba podkreślić, że nie zwrócono wówczas ani inwentarzy bibliotecznych, ani katalogów. Biblioteka Ossolineum stanęła przed koniecznością założenia nowych ksiąg inwentarzowych, a równocześnie – przed imperatywem pozostawienia lwowskiej sygnatu-

¹ M. Matwijów, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946*, Wrocław 2003, s. 301.

ry jako znaku miejsca danej pozycji we wrocławskim zbiorze. Poradzono sobie z tym problemem, zakładając tzw. Raptularze², które łączyły lwowską sygnaturę z wrocławskim numerem inwentarzowym, a zarazem unaoczniały, których sygnatur brakuje. Każda z nich to j a k i ś druk z lwowskiego zasobu. Nie było jednak wiadomo, jaki.

Dopiero w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku, dzięki porozumieniu dyrekcji Ossolineum z władzami Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka (LNNBU), zeskanowano tomy lwowskich inwentarzy i przekazano je do bazy Archiwum Cyfrowego Biblioteki Ossolineum. W ten sposób stworzono warunki do wyszukiwania oraz identyfikowania tytułów książek pozostawionych we Lwowie.

W niektórych inwentarzach (np. DE 3891) pozostawionych we Lwowie wprowadzano oznaczenia ołówkiem: kółko, myślnik, „ptaszek”. Nie można wszakże jednoznacznie stwierdzić, czego dotyczyły i po co zostały naniesione. Porównanie zapisów Raptularza z zapisami Inwentarza zasadniczo dowodzi, że kółko oznacza tytuł niezwrócony. Tak się dzieje w ok. 98% przypadków. Spotyka się jednak i takie, które owej tezie zaprzeczają – mimo oznaczenia książka wróciła. Brak jakiegokolwiek oznaczenia przy danej pozycji inwentarzowej w większości przypadków wskazywałby, że tytuł jest przeznaczony do wysyłki do Polski. I tak zazwyczaj było, chociaż i w tym przypadku zdarzają się odstępstwa. Hipoteza, że w inwentarzu dokonywano pierwszego wyboru i stosownie do podjętej decyzji oznaczano rzeczy nieprzeznaczone do zwrotu, jest tak samo trafna, jak przypuszczenie, że dopiero po wysyłce książek do Polski, np. podczas skontrum przeprowadzonego przez ekipę ukraińską, oznaczono książki faktycznie w zbiorze lwowskim pozostające. Wgląd w zapisy inwentarzowe i faktyczny stan magazynów ani w pierwszym, ani w drugim przypadku nie daje pewności co do znaczenia przypisywanego ołówkowym adnotacjom.

Na podstawie tych założeń skonfrontowano zapisy w ostatnich tomach lwowskiego inwentarza³ z danymi z ostatniego (48) tomu Raptularza⁴. Porównanie zawartości obu ksiąg pozwala ustalić, które tytuły zostały zatrzymane we Lwowie i nie znalazły się w transportach zbioru bibliotecznego skierowanego do Wrocławia w latach 1946 i 1947.

Inwentarz w pierwszych 128 sygnaturach (od 240.001 do 240.128) ostatniego tomu notuje druki darowane Ossolineum przez Eugeniusza Romera. Do Wrocławia

² Raptularz jest konkordancją oryginalnych lwowskich sygnatur i numerów inwentarzowych nadanych drukom w trakcie ich katalogowania we Wrocławiu. Przedmiotem tego opracowania jest tom Raptularza, zawierający sygnatury lwowskie od 240.001 do 245.000 i przypisane im nowe numery inwentarza.

³ Zeskanowane księgi inwentarzowe lwowskiego zbioru znajdują się od niedawna w Archiwum Cyfrowym ZNiO. Korzystano z ksiąg opisanych sygnaturami DE 3890 i DE 3891, zawierających łącznie sygnatury od 232.321 do 245.230 (ostatnia pozycja oryginalnego inwentarza lwowskiego druków zwartych). Wpisy do ostatniego tomu lwowskiego inwentarza druków zwartych były prowadzone co najmniej do 1945 r.

⁴ Raptularz zawiera 5000 ostatnich lwowskich sygnatur od 240.001 do 245.000.

wia wróciło 117 tytułów zinwentaryzowanych pod tymi sygnaturami, we Lwowie pozostało 11 dzieł. Negatywnie „zweryfikowano” mniej więcej co dziesiąty tytuł (240.012, 022, 031, 041, 051, 074, 090, 094, 097, 100, 114) – sześć wydanych w Polsce w latach 1932–1939, dwa druki obce wydane w drugiej połowie lat dwudziestych XX wieku, dwa druki obce bez roku i miejsca wydania i jeden niemiecki z lat 1897–1899. Z polskich druków, których było 57, zatrzymano m.in.: B. Olszewicza *Kartografia polska w XVIII w.*, Lwów 1932, 98 s.⁵; W. Rewińskiej *Bereza Kartuska – wybrane rozdziały z antropogeografii miasteczka*, Wilno 1934, 64 s.⁶ oraz broszurę *Wybrzeże oczekuje nas*, Gdynia 1939, 48 s.⁷ i broszurę E. Romera *Monopartia dawnej i dzisiejszej Polski*, wyd. 2, Lwów 1938, 32 s.⁸.

Z następnego zasobu sygnatur (od 240.128 do 241.127, 1000 tytułów) nie zwrócono 747 tytułów, tj. ok. 75%. I tak np. większość książek i broszur z księgozbioru Aleksandra Prusiewicza⁹, zawierającego znaczną liczbę druków rosyjskich i ukraińskich (wydanych od końca XIX wieku do późnych lat trzydziestych XX wieku w Rosji, ale także w Polsce i np. w Nowym Jorku), pozostała we Lwowie. Z druków polskich nie zwrócono m.in. następujących pozycji: *Nieznanemu żołnierzowi 31 X 1925*, Lwów 1925, 40 s.¹⁰; S. Bartoszewicz, *Przemysł naftowy w Polsce*, Warszawa, b.r., 25 s.¹¹; M. Dubiecki, *Przymierze dziedzica z poddanyymi rolnikami*, Kraków 1905, 34 s.¹²; K. Kulwieć, *Polska w granicach etnograficznych i historycznych*, Warszawa 1918, 96 s.¹³. Natomiast dostaliśmy z powrotem H. Балтийский, *Польша наш сосед*, Moskwa 1944, 30 s.¹⁴, ale ominięto np. Feliksa Kona *W obronie prawdy*, Lwów 1911, 17 s.¹⁵. Podobnie tekst sztuki dla młodzieży Felicji Żurowskiej pt. *Orleńca*, Poznań 1923, 70 s.¹⁶ nie trafił do wrocławskich zbiorów.

W omawianej grupie przeważają nadbitki i odbitki z czasopism oraz wydawnictw zbiorowych, z przewagą druków ruskich i niemałą liczbą druków niemieckojęzycznych. Charakterystyczne, że odbitki i nadbitki zawierające przyczynkarskie prace ówczesnych polskich literaturoznawców wydają się celowo pomijane. Przyjmując wersję pozytywną, tzn. zakładającą dobrą wolę strony ukraińskiej, można by było przypuszczać, że rezygnowano z nich z rozmysłem, aby nie zapełniać limitu dzieł przeznaczonych do zwrotu Polsce tekstami, które zostały opublikowa-

⁵ Sygn. 240.022. Zakupiono w 1958 r. (365.218).

⁶ Sygn. 240.031. Zakupiono w 1973 r. (493.835).

⁷ Sygn. 240.041. Vacat.

⁸ Sygn. 240.094. Poprzednie wydanie zostało zwrócone, sygn. 218.296.

⁹ Aleksander Prusiewicz (1878–1941) – historyk i etnograf, badacz Podola i Wołyńia, muzealniki. Jego kolekcja strojów ludowych, kilimów, haftów i ceramiki stała się podstawą utworzonego w 1929 r. Wołyńskiego Muzeum Krajoznawczego w Łucku. Sygn. 240.321–240.450.

¹⁰ Sygn. 240.477. Zakupiono w 1968 r.

¹¹ Sygn. 240.496. Vacat.

¹² Sygn. 240.514. Vacat.

¹³ Sygn. 240.585. Vacat.

¹⁴ Przekład z czasopisma „Война и рабочий класс” 1944, nr 2–3, sygn. 240.654.

¹⁵ Sygn. 240.655. Vacat.

¹⁶ Sygn. 240.657. Egz. BOss 257.074 ze zbiorów przyłączonych.

ne wcześniej w wydaniach głównych. Swoistą regułą było zatrzymywanie druków z oznaczoną proveniencją i źródłem nabycia wpisanych w inwentarzu jako dary¹⁷.

Kolejne 364 tytuły, sygnowane od 240.752 do 241.127, zawierają szerokie spektrum tekstów: literaturę piękną polską i tłumaczoną, małe formy literackie w wydaniach broszurowych, opracowania historycznoliterackie, przyczynki, recenzje, teksty polityczne i publicystyczne: od referatów z zakresu pedagogiki, przez uproszczone wydania biografii znaczących Polaków, statuty stowarzyszeń (nie tylko galicyjskich czy lwowskich, ale i warszawskich), do zagadnień handlu drewnem. Zatrzymano natomiast np. Aleksandra Szczepańskiego: *Rozwój przemysłu w Galicji*, Lwów 1916, 47 s.¹⁸ czy jedno z opowiadań dla dzieci polskiej scenarzystki i pisarki pochodzenia żydowskiego, Zofii Dromlewiczowej, której twórczość jest reprezentowana w zbiorze wrocławskim przez 14 tytułów z lwowskimi sygnaturami. Trudno wyjaśnić, dlaczego wśród 152 tytułów, od sygn. 240.959 do 241.110, właśnie dziełko tej autorki jako jedyne (sygn. 240.988: *Chłopiec z ulicy*, wyd. 2, Warszawa, b.r., 99 s.) uzyskało „dyspensę”, a następne, tejże autorki: *Dziewczynka z Luna-parku*, Warszawa 1931, 93 s., 6 tabl.¹⁹ – nie. Równie kłopotliwe byłoby poszukiwanie uzasadnień dla zatrzymania we Lwowie kilku innych tytułów z tego zakresu sygnatur, jak np. Ignacego Fika: *20 lat literatury polskiej (1918–1938)*, Kraków 1939²⁰, 172 s., czy też opowiadań poczytnej, rosyjskiej pisarki dla dzieci, Lidii A. Czarskiej: *Koledzy*, Warszawa 1933, 252 s. i *Nowa nauczycielka*, Warszawa, b.r., 173 s.²¹.

Do zwrotu zakwalifikowano natomiast 10 tomików poezji wydawanych przez Mortkowicza w Warszawie, w latach 1929–1938, w serii „Pod Znakiem Poetów” m.in.: Wierzyńskiego, Jastruna, Iłakowiczówny, Staffa, Leśmiana; lub w Paryżu, jak w przypadku *Słowa o Jakubie Szeli* B. Jasińskiego – wiele z nich z dedykacjami²².

Uchwały władz ukraińskich z jesieni 1945 i lata 1946 roku definiowały zakres tematyczny i geograficzny tytułów podlegających zwrotowi. Wyborem „objęto całą literaturę odnoszącą się do historii, ekonomii, kultury itd. Polski bez względu na język i miejsce druku. Przy tym wydaniu Polsce nie podlegały materiały, które bezpośrednio odnoszą się do historii, nauki, literatury, sztuki i gospodarki Ukrainy”.

Tak pojemna formuła selekcyjna pozwalała zatrzymywać w lwowskiej Bibliotece nie tylko teksty normatywne, jak np. statuty polskich stowarzyszeń działających w Galicji lub opracowania statystyczne, np. *Rocznik Statystyczny stowarzyszeń zarobkowych i gospodarczych*, Lwów 1912, 616 s.²³, ale także monografie pamiątkowe, np. *Księga Pamiątkowa Mieszkaństwa Polskiego w Stanisławowie 1868–1934*,

¹⁷ Wspomniane dary A. Prusiewiczza i Zofii Romanowiczówny.

¹⁸ Sygn. 240.790. Egz. BOss 336.008 z wymiany w 1960 r.

¹⁹ Sygn. 240.989. Vacat.

²⁰ Opracowanie Fika znalazło się później w zbiorze wrocławskim z dwóch źródeł. Sygn. 313.261 – „zb. lw.”; sygn. 310.248 i 310.291, wydania krakowskie, o dziesięć lat późniejsze – zakupiono w latach 1949 i 1950.

²¹ Oba tytuły (240.998, 240.997) vacat.

²² Sygn. 240.801–240.810.

²³ Sygn. 240.828. Tytuł w brzmieniu podanym za Inwentarzem nie występuje w bazach cyfrowych i katalogach bibliotek polskich.

Stanisławów 1935, 198 s.²⁴. Nie oszczędzono również prac z historii mniejszości narodowych w dawnej Polsce – np. książka Jakuba Schalla *Historia Żydów w Polsce na Litwie i Rusi*, Lwów 1934, 320 s.²⁵ pozostała we Lwowie.

Z kolejnego tysiąca zinwentaryzowanych dzieł (sygnatury od 241.117 do 242.116) otrzymaliśmy 256 tytułów, tj. ok. 25%. Wśród tych niewielu znalazło się 49 tomów z serii „Wielka Biblioteka” wydawanej przez warszawski Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska” oraz 64 tomy biblioteki „Arcydzieła Polskich i Obcych Pisarzy” wydawanej przez F. Westa w Brodach. Wszystkie te egzemplarze pochodzą z koncentracji²⁶. Świadczą o tym liczne informacje proveniencyjne (stemple własnościowe innych lwowskich bibliotek, np. szkolnych) oraz stempel własnościowy Ossolineum różny od tego, który jednoznacznie identyfikuje druk z zasobu lwowskiego. Tu także potwierdza się reguła pozostawienia tekstów obcojęzycznych poza polem zainteresowania „selekcjonerów”. Pozostają natomiast w zbiorze lwowskim m.in.: *Komunikat komisji specjalnej do ustalenia i zbadania okoliczności rozstrzelania przez niemieckich najeźdźców faszystowskich w lesie katyńskim jeńców-oficerów polskich*, Moskwa 1945, 55 s.²⁷, pierwsze wydanie znanej powieści Józefa Dzierzkowskiego *Salon i ulica*, Lwów 1847, 345 s.²⁸ czy też książka pamiątkowa *Drugi Marsz Zadwórzeński: zawody piesze na szlaku Zadwórze–Lwów w dniu 27 maja 1928*, Lwów 1928, 141 s.²⁹. Fryderyka Nietzschego *Narodziny tragedii* w przekładzie L. Staffa wydane w Warszawie w 1924, 173 s., z sygn. 241.331 zostały we Lwowie, zwrócono egzemplarz pod sygn. 166.777. Z danych katalogu alfabetycznego wynika, że prawdopodobnie pozostało we Lwowie także 11 tomów *Dzieł* tego autora. Do kolekcji bibliotecznej Ossolineum we Wrocławiu polskie wy-

²⁴ Sygn. 240.816. Zakupiono w 1955 roku (279.401).

²⁵ Sygn. 240.835. Vacat.

²⁶ W czasie wojny, zarówno pod pierwszą okupacją sowiecką, jak i okupacją niemiecką, Ossolineum przyjęło na siebie obowiązek przejmowania w depozyt bibliecznych zbiorów prywatnych i zabezpieczenia kolekcji porzuconych. Do połowy 1941 roku w murach Ossolineum znalazły schronienie m.in. księgozbiory: Łacińskiego Seminarium Duchownego, Dowództwa Okręgu Korpusu VI we Lwowie, Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Izby Przemysłowo-Handlowej we Lwowie, Banku Gospodarstwa Krajowego we Lwowie, biblioteki klasztoru dominikanów, Związku Łowieckiego, Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, Biblioteki Poturzyckiej Dzieduszyckich (ok. 62% jej zasobu); bibliotek: barona Konstantego Brunickiego, prof. Jana Rozwadowskiego, rodziny Baczewskich, Romana Szwedzickiego, Kazimierza Rostworowskiego z Hrehorowa, Wybranowskich z Obry, Waleriana Krzeczunowicza, Potockich, Pawlikowskich z Medyki, abp. Józefa Teodorowicza, Józefa Gwalberta Pawlikowskiego, Maryli Wolskiej i Beaty Obertyńskiej, księgarni i antykwaratów „Ruchu” i Zygmunta Iгла. W okresie okupacji niemieckiej zabezpieczono w Ossolineum m.in. księgozbiory i depozyty lwowskiej kadry naukowej pochodzenia żydowskiego oraz, dzięki staraniom M. Gębarowicza, także książki wielu bibliotek wydawniczych i instytutowych Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Jak podaje M. Matwijów w cytowanej już pracy, zabezpieczono w ten sposób ok. 250–300 tysięcy tomów. Oddział Biblioteki, zajmujący się ewidencją i wstępnym opracowaniem tego zasobu, potocznie nazwano „oddziałem koncentracji”, a samą akcją komasowania rozproszonych, bezpiecznych księgozbiorów – „koncentracją”.

²⁷ Sygn. 241.183. Tę propagandową fałszywkę wprowadzono do zbiorów w trzech egzemplarzach: zakupiono w 1962 r., wymiana w 1969 r. i ponownie wymiana w 1972 r.

²⁸ Sygn. 240.980. W Ossolineum wrocławskim są wydania późniejsze z lat 1949 i 1989.

²⁹ Sygn. 240.982. Vacat.

dania Nietzschego z okresu 1896–1911 kompletowano już po wojnie, we Wrocławiu. Brak natomiast polskich wydań, pozyskanych do zbiorów przez lwowskich bibliotekarzy w okresie wzmożonego zainteresowania filozofią tego myśliciela w latach 1905–1909, kiedy ukazało się w polskim przekładzie 11 tomów *Dzieł* F. Nietzschego oraz *Suplement* – wszystkie nakładem J. Mortkowicza. Trudno uwierzyć, że ich w lwowskim zbiorze nie było.

Tropiąc dalej rzeczy nieoddane, znajdujemy np. opowiadanie Janusza Meisnera *Na błękitnych gościach*, Warszawa 1934, 87 s.³⁰. Kolejny tytuł, *Snobizm i postęp* Stefana Żeromskiego, Warszawa 1921, 200 s.³¹, nie został zakwalifikowany do transportu prawdopodobnie dlatego, iż poprzednie wydanie z 1923 roku³² już wcześniej znalazło się w zestawie przekazanym Polsce. Nie zezwolono na wywóz kilku opracowań statystycznych, np. „Rocznika statystycznego miasta Bydgoszczy za rok 1934”³³, natomiast praca Marksa i Engelsa *O reakcyjnym prusactwie*, wyd. 2, została przekazana do Wrocławia³⁴. Prace: Mirosława Orłowskiego *Gospodarstwo wojenne*, Warszawa 1939, 156 s.³⁵ oraz B. Koselnika *Port w Gdyni i jego urządzenie*, Gdynia 1934, 64 s.³⁶ w opinii selekcjonerów także nie kwalifikowały się do oddania Polsce. Kilkanaście następnych tytułów, przeważnie polskiej literatury pięknej wydawanej w latach trzydziestych, powróciło do kraju, natomiast spośród kolejnych 630 tytułów (od 241.489 do 242.116), m.in. wydań literatury polskiej w serii „Biblioteka Narodowa”³⁷, zwrócono Polsce 40 tytułów prawdopodobnie niebędących dubletami do sygnatur wcześniej wyekspediowanych do Wrocławia. Dalsza część tego zespołu sygnatur przedstawia zbiór dość niejednorodny – obok wydań dziewiętnastowiecznych odnajdujemy pozycje z lat trzydziestych XX wieku; obok polskich są także niemieckie. Większość z nich pozostała we Lwowie.

Nie zwrócono schematyzmów duchowieństwa diecezji centralnej Polski, spisów kościołów na Kresach Wschodnich, podręczników etc. Wśród zwróconych dzieł nie znalazło się także opracowanie Roberta Deisza *Das Recht der Rasse: Kommentar zur Rassengesetzgebung Die Gesetzgebung des dritten Reichs*, Zentralverlag der NSDAP, Muenchen 1938, 324 s.³⁸ – prawdopodobnie już wcześniej skierowane do tzw. *specfondu*³⁹.

³⁰ Sygn. 241.358. We Wrocławiu wyd. 2 z 1948 roku.

³¹ Sygn. 241.362.

³² Sygn. 164.260.

³³ Sygn. 241.379.

³⁴ Sygn. 241.386.

³⁵ Sygn. 241.473. Zakupiono w 1958 r. (364.628).

³⁶ Sygn. 241.974. W BOss tego wydania brak, są inne, z lat 1935 i 1938, odpowiednio – zakupiono w latach 1965 i 1962 (425.927, 338.633).

³⁷ W Inwentarzu lwowskim na sygn. 241.489-241.655.

³⁸ Sygn. 241.712. Vacat.

³⁹ Pod okupacją sowiecką zreorganizowano Bibliotekę Ossolineum zgodnie z doktryną polityczną, obowiązującą na terenie USSR, a więc utworzono wydzielony zbiór tekstów ideologicznie „nieprawomyślnych”, „prohibitów”. Zbiór ów, nazwany potocznie „specfondem” (ros. фонд w znaczeniu „zasób”, „zbiór”), był pod kontrolą NKWD i tylko za jego zgodą można było uzyskać dostęp do zgromadzonych w nim druków.

W wyborze wydań dzieł należących do kanonu literatury polskiej i powszechnej zaobserwowano konsekwentne faworyzowanie serii „Biblioteka Narodowa”. Wśród 40 zwróconych pozycji znalazły się właśnie te edycje⁴⁰, natomiast, jak wyżej wspomniano, odrzucono 50 woluminów o podobnej zawartości treściowej, lecz w innych edycjach. Spośród dosyć przypadkowych tytułów zapisanych w kolejnych pozycjach Inwentarza wyławiano i klasyfikowano do zwrotu Polsce dzieła dotyczące ekonomii, zasobów naturalnych kraju i przemysłu. Z nielicznymi wyjątkami pomijano rozprawy obcojęzyczne. Zwrócono: *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa 1914; *Polska w pieśni 1863* – antologię St. Lama, St. Niewiadomskiego; *Wiadomości o muzyce zasadnicze i ogólne*, Lwów 1913⁴¹, a także wcześniej już przeznaczony do oddania tom H. Nitschmanna *Der Polnische Parnass*, Leipzig 1875⁴². Pośród następnych dzieł, głównie niemieckojęzycznych, wyszukiwano pojedyncze wydania polskie, które dołączano do zestawu książek przeznaczonego do wysyłki. Nie zgodzono się jednak na zwrot tekstów kojarzonych z burżuazyjną obyczajowością, np. nie trafiły do Wrocławia *Ogólne zasady postępowania honorowego* Bozewicza, Kraków 1932⁴³; Francis Percy Addington, *Teoria piłki nożnej (football)*, Lwów 1922, 96 s.⁴⁴; T. Zamoyski, E. Krzemieniewski, *Kodeks honorowy*, Warszawa 1938, 76 s.⁴⁵ czy takie „politycznie niepoprawne”, jak np. M. Starzewski, *Demokracja a totalizm*, Kraków 1937, 48 s.⁴⁶ lub T. Różycki, *Państwo totalne i wojna totalna*, Warszawa 1937, 29 s.⁴⁷. Następne, niezakwalifikowane do oddania pozycje (140 tytułów), to przede wszystkim teksty przyczynkarskie, miscellanea i varia wydane w formie broszur.

Kolejny przejrany zbiór sygnatur zamyka się w przedziale od 242.117 do 242.560 (443 tytuły), w większości broszurowych miscellaneów polskich. Żaden z druków zapisanych w inwentarzu pod tymi sygnaturami nie wrócił do zbioru wrocławskiego. Od sygn. 242.201 zawierał on ponad 200 broszur z daru lwowskiego architekta Leopolda Reissa (do 242.550, z lukami). Zinwentaryzowane nadbitki i odbitki z tego daru to przede wszystkim rozprawy, referaty, recenzje wystaw, sprawozdania towarzystw i instytucji. Ich zawartość merytoryczna obejmuje szerokie spektrum tematów z zakresu historii, historii kultury, gospodarki, życia społecznego i kulturalnego Galicji i Lwowa w okresie od końca XIX wieku do lat trzydziestych XX wieku. Do dzisiaj nie udało się np. uzupełnić vacatu *Alfabetycznego spisu członków [...] Kasyna Narodowego [...]*, Lwów 1909, 85 s.⁴⁸. Dodatkowo w wrywkowym sprawdzeniu nieoddanych tytułów w inwentarzu druków nowych

⁴⁰ Sygn. 241.701-241.706.

⁴¹ Sygn. 241.813-241.814.

⁴² Pierwszy egzemplarz sygn. 69.379, omawiany – sygn. 241.829.

⁴³ Sygn. 241.890. Wydanie z 1927 r. i dwa wydania z 1929 r. pozyskano z daru w 1953 r. oraz z darów w latach 1949 i 1996.

⁴⁴ Sygn. 241.902. W zbiorach Ossolineum vacat. Cyfrowe katalogi polskich bibliotek odnotowują jeden egzemplarz w Bibliotece Głównej Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie.

⁴⁵ Sygn. 241.972. Wydanie z 1924 r. kupiono w roku 1970.

⁴⁶ Sygn. 241.973. Zakupiono w 1950 r.

⁴⁷ Sygn. 241.037. Vacat.

⁴⁸ Sygn. 242.540. We wrocławskich zbiorach (dar z 1975 r.) pod sygn. 473.219 za lata 1912 i 1938.

oraz w katalogu alfabetycznym wrocławskiego Ossolineum objęto 52 następujące po sobie pozycje o objętości przekraczającej 64 strony każda⁴⁹; 6 tytułów było dubletami do egzemplarzy wcześniej już zakwalifikowanych do zwrotu.

Większość brakujących tytułów zakupiono do wrocławskich zbiorów w latach 1949–1958, dwa z nich pozyskano jako dary w 1949 i 2015 roku, trzy druki wprowadzono do inwentarza jako „zb. lw.” (zbiory lwowskie), jeden jako „zb. przył.” (zbiory przyłączone), pojedyncze egzemplarze nabyto do zbioru w latach 1959–1973. Cztery tytuły pozostawione we Lwowie to vacaty: Dawid Wurm, *Z dziejów żydostwa brodzkiego za czasów dawnej Rzeczypospolitej Polskiej (do 1772)*, Brody 1935, 116 s.⁵⁰; Filip Friedmann, *Die galizischen Juden im Kampfe um ihre Gleichberechtigung (1848–1868)*, Frankfurt am Main, 1929, 215 s.⁵¹; Karol Czerny, *Ćwierćwiekowa przeszłość lwowskiego towarzystwa śpiewackiego „Lutnia”*, Lwów 1907/08, 219 s.⁵²; *Regulamin telefoniczny i taryfa telefoniczna*, Lwów 1920, 79 s.⁵³.

Narastający w regularnym postępie arytmetycznym zbiór sygnatur omawianego tomu inwentarza urywa się na sygnaturze 242.560, po czym jest kontynuowany od sygnatury 244.001 do 244.989, a następnie od 245.001 do 245.230 z licznymi lukami w zapisach. Z ostatniego tysiąca tytułów, głównie broszur, zwrócono zaledwie 203 pozycje, czyli ok. 20%. Niestety, na podstawie tej wrywkowej analizy nie można odczytać intencji, którymi kierowały się osoby decydujące o zwrocie lub zatrzymaniu poszczególnych tytułów. Nasuwa się przypuszczenie, o czym wcześniej sygnalizowano, że rozprawy wydawane w formie broszur uznawano za rzeczy mniejszej wagi i *en bloc* pomijano w klasyfikacji do zwrotu. Tymczasem wśród nich były tytuły godne uwagi, jak np. opracowanie Leona Płoszewskiego pt. *Z korespondencji Stanisława Wyspiańskiego*, Warszawa 1933, 61 s.⁵⁴. Podobnie stało się z debiutanckim tomikiem wierszy Jerzego Kamila Weintrauba, późniejszego przyjaciela Kamila Baczyńskiego, *Próba powrotu*, Lublin 1937, 37 s. („Biblioteka Kameny” nr 10)⁵⁵ – vacat do dzisiejszego dnia nieuzupełniony – czy też z opracowaniem *Wytrwałym zwycięstwo. ZHP. Wilno 1912–1932*, Wilno 1932, 96 s.⁵⁶. Ale np. pozycja: *Bojkot towarów pruskich*, Lwów 1908, 105 s.⁵⁷ uzyskała akceptację, a następujący po niej w inwentarzu tom Stefana Napierskiego *Poeta i świat*, Warszawa [1932], 89 s.⁵⁸ – już nie. I dalej, tytuł *Rok 1863. Obrazy i wspomnienia*,

⁴⁹ Od sygn. 242.468 do 242.520.

⁵⁰ Sygn. 242.468. Vacat.

⁵¹ Sygn. 242.475 – z daru Leopolda Reissa. Vacat.

⁵² Sygn. 242.481. Vacat.

⁵³ Sygn. 242.506. Vacat.

⁵⁴ Sygn. 244.300, egz. nabyto dopiero w 1996 r. (636.908).

⁵⁵ Sygn. 244.314. Jerzy Kamil Weintraub (1916–1943) – poeta, publicysta i tłumacz pochodzenia żydowskiego, był m.in. założycielem konspiracyjnej (lata 1940–1943) biblioteki „Wydawnictwo Sublokatorów Przyszłości”.

⁵⁶ Sygn. 244.592, egz. nabyto w 1973 r. (492.808).

⁵⁷ Sygn. 244.210.

⁵⁸ Sygn. 244.511. Stefan Napierski (1899–1940) – poeta, tłumacz i eseista pochodzenia żydowskiego. W latach 1938–1939 – redaktor warszawskiego dwumiesięcznika „Ateneum”. Mąż Ireny Tu-

Warszawa 1916, 184 s.⁵⁹ ustąpił miejsca wierszom Romana Kołonieckiego *Kształt młodości. Wiersze 1927–1931*, Warszawa 1932, 168 s.⁶⁰.

Prawdopodobnie pewien wpływ na selekcję miało nastawienie ideowe osób w niej uczestniczących, np. zwracane jest „dziełko” Wandy Wasilewskiej *Указатель литературы*. Moskwa 1940, 20 s.⁶¹, gdy równocześnie następnych i poprzednich tytułów z tego szeregu nie kwalifikuje się do oddania – np. Regulaminów Sejmu z 1921 i 1923 roku czy też pełnoformatowych wydań W. Pola, Z. Krasińskiego czy H. Ibsena w przekładzie Kasprowicza. W omawianym przedziale sygnatur pomijano również *en masse* dzieła obcojęzyczne. Zważywszy na to, że władze komunistycznej USRR ograniczyły liczbę woluminów, które mogły być Polsce zwrócone, takie postępowanie było zrozumiałe. Wydaje się, że położono nacisk na zbiór historyczny, stanowiący trzon kolekcji zgromadzonych w okresie niewoli – do 1918 roku – początkowo przede wszystkim z darów, a później, po uruchomieniu przedsiębiorstwa wydawniczego, także z zakupów.

Pośród 36 pozycji od sygn. 244.661 do sygn. 244.696 „debit” otrzymują tylko trzy: wiersze poety i dziennikarza Wiktora Przeclawskiego *Złe miasto*, Radom 1934, 24 s.⁶². Autor w latach 1917–1919 i 1921–1922 mieszkał w Moskwie i brał udział m.in. w pracach Delegacji Rewindykacyjnej, a wcześniej publikował artykuły o zbiorach polskich na Kremlu; wspomniany wyżej *Указатель литературы* W. Wasilewskiej oraz St. Szokowskiego *Prusy wschodnie oraz ich związek naturalny ze Wschodem Europy*, Kraków 1928, 26 s.⁶³. Ostatnie 533 tytuły zinwentaryzowane we Lwowie do 1945 roku w zasadzie w komplecie pozostały na miejscu, zwrócono tylko 8 pozycji.

W Ossolineum do zbioru lwowskiego zalicza się książki zinwentaryzowane we Lwowie na sygnaturach od 1 do 245.230 (Raptularze 1–48) oraz zespoły druków lub pojedyncze tytuły wpisywane do wrocławskiego inwentarza pod numerami (sygnaturami) zaczynającymi się od 245.001 z proveniencją „zb. lw.” (zbiory lwowskie). O ile więc o zbiorze sygnatur do 245.230 możemy powiedzieć, że jest to zbiór jednorodny, zawierający zinwentaryzowany księgozbiór lwowski, ustawiony w magazynach we Wrocławiu według sygnatur narastających w postępie arytmetycznym, z lukami po książkach niezwróconych oraz starych drukach i czasopiśmie – o tyle na sygnaturach od cyfry 245.001 mamy do czynienia z księgozbiorem bez luk, o różnej proveniencji, gdzie druki z oznaczeniem „zb. lw.” przeplatają się z drukami pochodzącymi z kupna, wymiany i darów oraz z drukami przyłączonymi z bibliotek innych niż ossolińska (tzw. zbiory przyłączone – „zb. p.”) w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku.

wim w latach 1922–1935. Zginął rozstrzelany przez Niemców w masowej egzekucji w Palmirach. Egzemplarz do zbiorów Ossolineum nabyto dopiero w 1969 r., sygn. 431.768.

⁵⁹ Sygn. 244.217.

⁶⁰ Sygn. 244.218.

⁶¹ Sygn. 244.668.

⁶² Sygn. 244.675.

⁶³ Sygn. 244.670.

Opis powyższy nie dotyczy „daru” Lwowskiej Naukowej Biblioteki im. W. Stefanyka Akademii Nauk Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej we Lwowie, przekazanego do Wrocławia w czerwcu 1987 roku. Przesyłka w 12 skrzyniach zawierała według wykazu 2400 woluminów, częściowo z oryginalnymi sygnaturami i pieczęciami własnościowymi Ossolineum we Lwowie, częściowo z pieczęciami, ale bez sygnatur, oraz pewną część obiektów bez polskiej proveniencji. Ponad 550 tytułów z tej partii „wróciło na swoje miejsce”, tzn. zostało włączonych do zbioru zamykającego się sygnaturą 245.230, a więc uzupełniło pierwotne vacaty z lat 1946–1947.

Pozostałość została zinwentaryzowana na sygnaturach rozpoczynających się cyfrą 655001. Praktycznie rzecz biorąc, trudno określić, która książka z oryginalnego lwowskiego zbioru jest ostatnim woluminem włączonym do wrocławskiej ksiąźnicy. Możemy natomiast z całą pewnością powiedzieć, że pod numerem wrocławskiego inwentarza 113922, z sygnaturą 244.836 odnotowano druk: Herbert Spencer, *System der synthetischen Philosophie*, Bd. 1–2, 6–8, Stuttgart 1876/1901, który przybył tu z transportem lwowskich książek w 1946 lub 1947 roku.

Przegląd zeskanowanych lwowskich tomów inwentarzy, zawierających sygnatury 240.001–244.836, oraz odpowiadającego im Raptularza ma charakter studyjny, jest skromną i wrywkową próbą zwrócenia uwagi na potencjał informacyjny, wynikający z konfrontacji Inwentarzy lwowskich z Raptularzami. Dzięki podobnym do przedstawionego porównaniom byłoby możliwe bibliograficzne (wirtualne) zrekonstruowanie luk w zasobie lwowskim i uzyskanie pełnej wiedzy o drukach wprowadzonych do zbiorów Ossolineum do 1939 roku i pozostawionych w zbiorach LNNBU im. W. Stefanyka.

Jednocześnie warto podkreślić, że – mimo iż większość druków analizowanego zakresu sygnatur pozostała we Lwowie – wiele brakujących tytułów pozyskano do zbiorów dzięki zapobiegliwości osób repatriowanych ze Lwowa do Wrocławia. Dzięki ich ofertom i darom w dużej części odbudowano lwowski zbiór druków nowych, dziś zaliczany do Narodowego Zaspobu Bibliotecznego, a wymienione w artykule vacaty nie naruszają fundamentu reprezentatywności i unikalnej jego wartości. Niemniej zasady selekcji czasami wydają się szokujące i niesprawiedliwe: *Ilustrowany przewodnik po Galicji Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów 1919, 510 s. Mieczysława Orłowicza⁶⁴ był przez ćwierć wieku vacatem w zbiorach Ossolineum. Kupiono go dopiero w 1970 roku (439.456). W 2005 roku doczekał się wydania reprintowego.

SŁOWA KLUCZOWE: Ossolineum we Lwowie, Ossolineum we Wrocławiu, zbory biblioteczne, inwentarz

⁶⁴ Sygn. 237.920.

KRZYSZTOF GLUZIŃSKI

RETURNED – RETAINED. FRAGMENT OF DESCRIPTION

SUMMARY

In December 1943 in Teheran and in February 1945 in Yalta the highest authorities of powers fighting with the Nazi Germans made a decision that Lviv would remain outside the borderlines of post-war Poland. Centuries-old Polish tradition lay in the hands of the Soviet Union. Regardless of it, the ideological affinity of the power designated to administer the post-war Poland must have led to a compromise, in effect of which a part of the Lviv Ossoliński National Institute's collection was transferred to Poland. In the years 1946 and 1947, about 175.000 volumes (circa 65%) reached Wrocław, the Ossoliński National Institute Library resumed its activity, from the beginning forming the record-catalogue structure of the Lviv collection. Until early 2000s we lacked the knowledge which books came into possession of The Lviv National Vasyl Stefanyk Scientific Library of Ukraine (LNSL). It is only the cooperation agreement between the two libraries and the scanning of Polish inventory books led in Lviv until the year 1945 and not returned to Poland that made it possible to identify the retained titles. The article, being a mere attempt to describe the state of the matter as of 1946–1947, analyses the stock of the Lviv inventory from catalogue number 232.321 to 245.230 (the last item in the original Lviv inventory of non-serial publications), and includes numerous examples of retained titles.

KEYWORDS: the Ossoliński National Institute in Lviv, the Ossoliński National Institute in Wrocław, library collection, inventory